

УДК 316.4

ТУРБА О.О.

УРАХУВАННЯ МІЖПЕРСОНАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ

У статті розглянуто вплив міжперсональної взаємодії на поведінку малої групи і на результати індивідуальної діяльності членів групи і показники колективної групи в цілому.

Ключові слова: міжперсональна взаємодія, мала група соціальне середовище, індивід, рольовий репертуар, соціальний театр.

Актуальність теми. Студенти (як і школярі-старшокласники) ще в радянський період були одним із пріоритетних об'єктів соціологічного дослідження. Це було зумовлено збігом автономних самих по собі обставин. За пізніх радянських часів кожне нове покоління демонструвало суттєву, якщо не разючу, відмінність від попередніх поколінь, що однаковою мірою турбувало як владу, так і науковців.

Владу це хвилювало тому, що ці нові покоління були мало схожими на модель тієї “нової людини”, яка закладалась в основу комуністичного виховання. Замість дисциплінованих ідейних бійців партії, фанатично віруючих в ідеали комунізму, готових заради світлого майбутнього на самообмеження і самопожертву, виростали досить часто не дуже охочі до праці егоїстично налаштовані себелюбці, схильні до безконтрольного присвоєння скрізь і всього споживачі, орієнтовані на власні зручності і комфорт ескапісти.

Наступна причина полягала в тому, що в цей пізнорадянський період розпочалися, а потім набули бурхливого розвитку конкретно-соціологічні дослідження. Учні і студенти були тими респондентами, котрі завжди були “під боком” і яких завжди можна було проконтролювати, безпосередньо або за допомогою колег.

Аналіз джерел. Завдяки цим та іншим обставинам дослідження старшокласників, а особливо студентів, набуло значного розмаху і часто відображалось у відповідних публікаціях [1, с. 104]. Але при всій позитивній оцінці більшості цих публікацій, вони мали ряд суттєвих недоліків, найбільш вагомим з яких була байдужість до міжперсональної взаємодії, значущість якої в молодіжному середовищі особливо суттєва. В згаданих дослідженнях робився наголос, відповідно до ідейно-політичних настанов того часу, переважно на специфіці соціального середовища, факторах переважно колективної поведінки молоді, структурно-функціональних особливостях молодіжного способу життя та ін. Водночас без знання механізмів і факторів міжперсональної взаємодії, особливо в

цьому середовищі, з огляду на значущість у їхній взаємодії особистісного чинника, картина молоді та її способу життя буде не лише неповною, а й суттєво обмеженою.

Практично з 90-х рр. минулого століття при проведенні соціологічних досліджень молодіжного середовища вітчизняні автори почали враховувати вплив міжперсональної взаємодії на групову поведінку. До них перш за все потрібно віднести таких авторів, як: І.Н. Гавриленко, Е.І. Головаха, І.Е. Бекешкіна, В.К. Тихонович, Н.В. Костенко, І.М. Мартинюк, А.Н. Петракова, А.А. Ручка, В.С. Степаненко, О.Л. Скідін, Н.І. Яковенко та ін.

Концепцію школяра і студента, подану в навчальному посібнику І.Н. Гавриленка та О.Л. Скідіна [2, с. 54], можна було б вважати у певному розумінні завершальною, якби не одна прикрість. Зазначені автори здійснюють свій аналіз переважно через фіксацію виявлених у процесі конкретно-соціологічних опитувань ціннісних орієнтацій студентів як певної професійно-вікової групи. Через це вона виглядає дещо статично, не враховує як внутрішньогрупових соціальних суперечностей, які випливають із розбіжності їх (студентів) соціального походження і становища сім'ї, так і тих змін у ціннісних орієнтаціях студентів, які в них відбуваються: а) порівняно зі шкільним віком; б) у процесі переходу з одного курсу на інший, адже в цей період їх інтенсивне становлення ще не закінчилось. Головним же недоліком як цього, так і інших підходів є те, що вони не враховують міжперсональну взаємодію в молодіжному середовищі та її вплив на становлення особи молодої людини, а також рольовий репертуар зазначеної соціальної спільноти та оволодіння ним цією молодіжною когортою.

В більшості праць згаданих вище авторів констатується, що ускладнення юнацького періоду, як і життя взагалі, призводить до ускладнення статусно-рольової мережі, деякої автономності справжнього Я (при всій багатозначності цього виразу і можливих тут коментарів) від обмежених за необхідності форм презентації цього Я докільню, певної наіграності, надуманості і штучності всіх цих самопрезентацій, що у відповідь породжує недовіру, сумніви в щирості намірів і таку саму лицемірну "презентацію себе" іншими Я – ініціатору міжперсональної взаємодії.

Домінування символічно-образних модифікацій поведінки молоді тут визначається також тим, що постійна трансформація фізичної конституції індивіда та його нервово-психічних механізмів поведінки породжує перманенту особистісну нестійкість, непогодженість дій, почуттів і реакцій, відсутність стабільного Я. В загальній структурі Я-концепції в цей час образ бажаного Я явно превалює над образом дійсного або реального Я.

Все це породжує певну відірваність особи від свого реального становища і реальної ситуації, скеровує у сферу фантазій, мрій, міфологізованого самовизначення й інтерпретації власних особистісних

перспектив. Дописування Я-концепції в реальні поведінкові практики вимагає додаткового наукового осмислення.

Враховуючи те, що в період (16–18 років) відбувається становлення базових елементів світогляду, важливим компонентом якого є, за виразом З. Фрейда, “принцип реальності” виникає потреба у зіставленні принципів, що визначають Я-концепцію. Суперечлива взаємодія цих принципів (реальності, міфологічності і насолоди актуального задоволення як актуалізованих потреб) породжує перманентно-конфліктний внутрішній стан, що накладає свій відбиток як на особисте самовизначення, так і відносини з іншими.

З одного боку, це виявляється у перманентних пошуках “альтер-его” (“свого іншого”) чоловічої і (або) жіночої статі; а з іншого – постійне заперечення будь-кого іншого через острах, що він (інший) візьме під свій контроль, нав’яже свою думку і волю, використає його відповідно до власних потреб. Постійний пошук захисту і розради, змішаний з постійним побоюванням потрапити в залежність і підпорядкування виявляється в тому, що зав’язувані в цей час товариські і любовні стосунки виявляються нестійкими, епізодичними, перманентно конфліктними і супроводжуються особливо нестерпною взаємною агресивністю.

Задля захисту від цієї некомфортної ситуації молоді люди особливо охоче формують деякі особистісно-інтимні угруповання (міжіндивідні асоціації, обмежені соціальні корпускули), досить часто, особливо останнім часом, змішаної статевої структури, перманентна статусно-рольова невизначеність яких адекватна їх внутрішній ментально-психологічній невизначеності ціннісних орієнтацій, стимулів і загальної лінії поведінки.

Тут варто зауважити, що не всі дослідники однозначно визначають юнацький вік як період гіперактивних зламів. Зокрема, відомий німецький психолог, дослідник вікової психології Е. Шпренгер стверджував, що тут можливими є три варіанти поведінки. Перший тип характеризується ним як кризовий, коли юність виявляється як різке зрушення, очевидна для всіх трансформація характеру, в результаті якого з’являється нова, до цього часу не спостережувана, особистість і тип поведінки. Другий тип – це повільне, поступове зростання, коли підліток вписується у доросле життя практично непомітно для оточення, шляхом органічного синтезу всіх можливих модифікацій особи в доросле автономне Я. Третій тип характеризується тим, що підліток активно і свідомо формує через проходження молодіжної фази своє доросле Я за допомогою заздальгідь виробленого і свідомо стверджуваного проекту, долаючи осмисленими зусиллями волі всі коливання, тривоги, кризи і сумніви “перехідного” періоду. Цей (третій) тип Е. Шпренгер вважав найбільш продуктивним і бажаним; пізніше його було названо таким, коли людина “сама себе творить” [3, с. 12].

Цікавим у цей період є співвідношення статусів і ролей. У студента є на цей час лише деякі приписані (вік, стать, етнічна, можливо також, за

ініціативою церкви та батьків – конфесійна належність) статуси. І зовсім відсутні такі, як соціально-економічний (якщо його взяти через сімейне походження, він приписаний), професійний, сімейний (у плані нової сім'ї). Натомість наявний досить різноманітний рольовий репертуар, який, до того ж, дуже слабко і віддалено пов'язаний зі статусними позиціями індивіда.

Це означає, що на зазначеному етапі особу студента характеризують не стільки статуси, скільки ролі; вона є скоріше сукупністю розіграваних нею ролей, ніж сукупністю визнаних статусів. У цьому відношенні особа скоріше демонструє той тип поведінки і способу життя, який властивий так званім “знаменитостям” – людям, соціальний образ яких визначається не стільки сукупністю зайнятих ними статусів, скільки набором виконуваних ними ролей.

Говорячи про рольовий репертуар певної соціальної групи, яким би динамічним і внутрішньо суперечливим він не був, варто насамперед поставити питання про ту домінуючу, найбільш важливу і соціально значущу роль, засвоєння якої визначає і задає структуру всьому внутрішньому рольовому репертуару особи, є тією роллю, через яку відбувається її статусне соціальне самоствердження, за якою оточення приписує або визнає право ініціативного суб'єкта на деякий ним пошукуваний соціальний статус. Звичайно, при цьому треба брати до уваги щонайменше два виміри: соціальну, тобто об'єктивно значущу, роль і її суб'єктивні виміри, тобто суб'єктивне ставлення до неї певної особи чи групи осіб.

Наприклад, для певного типу особистості на цьому етапі її життєвої траєкторії особливо суб'єктивно значущою може виступати його (її) сексуальна роль. Об'єктивно ж у цей же час для студента значно більш значущою є професійна роль, академічною передумовою досягнення якої є успішне навчання. Особа в такому випадку буде відчувати і переживати рольову несумісність, деяке роздвоєння особистості, обираючи різні системи ціннісних орієнтацій.

Не зосереджуючись на біологічному, чи органічному аспекті становлення молодої людини, зацентруємо основну увагу на соціокультурному аспекті формування цієї особистості, зважаючи, насамперед, на процес оволодіння молодою людиною соціальними ролями і впливом їх на процес міжперсональної взаємодії. Вкажемо насамперед на суттєву та органічну суперечність цього процесу, те, як він виявляється у свідомості і самосвідомості молодої людини. Зрозуміло, що в цей період, з точки зору здорового глузду і звичайної буденної раціональності (цілком у контексті веберівської цілераціональної поведінки), особливо важливим є оволодіння тією сукупністю соціальних ролей, які визначають майбутнє соціальне становище індивіда.

Це – професійна роль і майбутня професійна кар'єра, навчальними модифікаціями якої є успіхи у навчанні, шкільна дисципліна, особистісна соціабельність (вміння врівноважувати свої бажання з очікуваннями

соціального середовища), загальний самоменеджмент [4, с. 22]. Проте суб'єктивно значущими для більшості молодих людей скоріше за все в цей період буде статева роль і тісно з нею пов'язане персональне ставлення до особи, а частіше – осіб протилежної статі.

На цьому етапі виникають дві ролі, які одночасно символізують два світи, два способи життя, дві відносно автономні структури мотивацій, форми поведінки і життєвого самоствердження. Це – світ повсякденного буття і виробництва, праці, об'єктивної необхідності, соціального структурування, дисципліни, примусу, цілераціонального (через розрахунок понесених витрат і отриманих набутоків) вибору, залежностей, користі, комфорту (щонайменше – як ціннісної орієнтації діяльності), самодисципліни, акуратності, посидючості, відповідальності тощо) і світ культури (піднесеного і святкового буття, споживання, відпочинку, насолоди, свободи, незалежності від соціальної стратифікації (хоч би умовної, у своїх помислах, фантазії, творчості), вільного вибору, ціннісно-раціональної, а частіше – афективної (раціональність серця) соціальної діяльності, незалежність, крім обраної добровільно або на основі емоційного потягу залежності, безкорисливість, відповідальність лише перед самим собою й ін.).

Періоди ранньої (в школі) і пізньої (в системі вищої школи) соціалізації особи відбуваються в боротьбі цих двох достатньо протилежних начал, співдія яких дає змогу ефективно підготувати особистість до адекватного функціонування в кожному з цих соціальних світів. До світу соціальної необхідності особистість готується переважно через наслідування тих взірців поведінки, зразків для наслідування, мотиваційних спонук, які запозичуються із сфери необхідного. До світу соціальних свобод – із сфери вільного і незалежного вибору і діяння. Хоча як би тісно не переплітались ці дві сфери суспільного буття, вони є відмінними, а розмежувальна лінія між ними усвідомлюється досить чітко, хоча і сприймається не завжди охоче, а інколи – і з помітним спротивом чи протестом.

Постановка проблеми. Ми пропонуємо порівняти рольові репертуари малих груп у навчальному закладі, маючи на увазі варіацію саме розміру групи. За визначенням, мала група – це різновид соціальної групи, між усіма членами якої існують безпосередні особистісні почуття належності до неї; нижня межа кількості малої групи становить дві-три особи, верхня – кілька десятків людей. Малою групою є, наприклад, сім'я, шкільний клас, робітнича бригада, студентська академічна група й інші, тобто сукупність осіб, які мають можливість безпосереднього спілкування один з одним у межах групи.

Мета статті – виявити оптимальний розмір студентської групи за показниками академічної успішності членів групи, мікрокліматом, кар'єрними амбіціями тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка молодіжних студентських спільнот полягає в тому, що вони надзвичайно внутрішньо

стратифіковані. Крім спільної для всіх інших соціальних груп внутрішньої відмінності за статусними характеристиками (економічними, владними, престижними – визнанням, впливом, авторитетом, схваленням та ін.), особливу значущість тут мають такі, в інших групах малосуттєві, ознаки, як вік (кожен зайвий рік у цій спільноті набуває нового статусного виміру) і зовнішній вигляд (на відміну від ситуації дорослих, тут ця ознака може виступати головною для оцінювання індивіда його оточенням, а також бути основною передумовою для самооцінки).

Коли до складу малої групи – студентської академічної групи, стандартний штатний склад якої налічує 20–25 студентів, входять 5–10 мікрогруп, об'єднаних навколо своїх (мікро-) авторитетів, на колективну взаємодію це впливає доволі непринципово, провідні статусні характеристики залишаються позитивним. У разі зменшення кількості мікрогруп ситуація часто змінюється і превалюючими можуть стати другорядні, іноді навіть деструктивні (з точки зору поведінки, успішності) статуси.

Нами було проаналізовано контингент академічних груп технічних спеціальностей одного з вищих навчальних закладів – Запорізької державної інженерної академії. Лише третина груп налічували 20 і більше осіб, близько 18% груп включали дев'ять і менше осіб. Причинами такого розподілу кількісного складу академічних груп є несприятлива демографічна ситуація (стосовно комплектації навчальних груп I і II курсів), специфічне за кількістю формування магістрантів окремих спеціальностей та інші вже суб'єктивні фактори.

Порівняльний аналіз успішності студентів денної форми навчання (за результатами 2010/2011 н. р.) свідчить, що майже у двох третин малоукомплектованих груп показники й абсолютної успішності, і якості навчання були меншими (на 4–6%), ніж в аналогічних за напрямом підготовки груп зі стандартною кількістю.

Соціологічне опитування кураторів малоукомплектованих груп виявило помітну соціальну апатію цих колективів, значно менший потяг до знань та навіть просто до оцінок і рейтингових балів. Студенти малочисельних груп у багатьох випадках не вважають себе повноцінною командою, міжперсональна взаємодія не виходить за побутово-видовищні рамки і тут набагато рідше формується “здорове ядро” з осіб, приклад яких спонукає групу до позитивних дій. Останнє помітно з відповідей студентів різних груп на анкету (соціологічного опитування студентів II–IV курсів ЗДІА у травні 2011 р.) стосовно задоволеності студентів навчально-методичною забезпеченістю дисциплін, якістю їх викладання та об'єктивністю вимог професорсько-викладацького складу тощо. Серед питань анкети були нормовані (вік, стать респондента, середній бал попередньої екзаменаційної сесії) та соціально орієнтовані (оцінка мікроклімату в самій групі, на випусковій кафедрі; пріоритетність для опитуваних перспективи професійного зростання, отримання матеріально вигідного робочого місця, цікавої роботи тощо).

Респондентів зі стандартних за кількістю груп помітно більше (за межею похибки опитування) цікавили перспективи професійного зростання, стан мікроклімату й ін.), ніж студентів малоукомплектованих груп.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило наявність залежності якості міжперсональної взаємодії всередині студентських академічних груп від інтегральних показників їхньої діяльності. Одним із значущих факторів такої взаємодії є кількість групи. При зменшенні кількості осіб малої (соціологічної) групи суттєво знижується ймовірність превалювання позитивних статусних характеристик, натомість статусними можуть стати особи (ролі) апатичного чи деструктивного характеру.

Навчальному закладу бажано максимально використовувати можливості для більш-менш оптимального кількісного комплектування академічних груп, наприклад, за рахунок об'єднання в бакалавраті груп різних спеціальностей одного напряму підготовки.

Список використаної літератури

1. Учащаяся молодежь / [отв. ред. Е.И. Суименко]. – К. : ИС НАНУ, 1992. – 174 с.
2. Гавриленко І.М. Соціологія освіти / І.М. Гавриленко, О.Л. Сکیدін. – Запоріжжя : ЕТТА-Пресс, 1998. – 335 с.
3. Кон И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 254 с.
4. Турба О.О. Аналіз впливу соціального середовища на міжперсональну взаємодію у малих групах / О.О. Турба // Збірник праць учасників XV квітневої наук.-тех. конф. студентів, магістрантів, аспірантів та викладачів ЗДІА. – Запоріжжя, 2010. – С. 21–22.

Турба О.О. Учет межперсонального взаимодействия в студенческих группах

В статье рассматривается влияние межперсонального взаимодействия на поведение малой группы и на результаты индивидуальной деятельности членов группы и показатели коллективной группы в целом.

Ключевые слова: межперсональное взаимодействие, малая группа, социальная среда, индивид, ролевой репертуар, социальный театр.

Turba O. Taking into Account of Interpersonal Interaction in Students Groups

The article examines the influence of interpersonal interaction on the behavior of a small group and individual activities on the results of the group members and the collective performance of the whole.

Key words: interpersonal communication, small group, social environment, individual, role repertoire, social theater.

Надійшла в редакцію 31 серпня 2011 року